УДК 343.98
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.23

ГРИЩЕНКО О.В.

ВИКОРИСТАННЯ БАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

THE USE OF BALLISTIC ACCOUNTING IN THE METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF CERTAIN TYPES OF CRIMINAL OFFENSES

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, застосовуються всі необхідні засоби й методи збирання інформації. Виконання цього завдання забезпечується максимальним використанням досягнень криміналістичної методики. Важливе значення має використання можливостей криміналістичного й, зокрема, балістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Наголошено, що, якщо для проведення пострілів було застосовано саморобну вогнепальну зброю, необхідно встановити: в кого та які саме частини вогнепальної зброї та набої до неї були придбані й за яку ціну; як підозрюваний ознайомився з технікою виготовлення, хто консультував його по вказаних питаннях; за допомогою яких технічних засобів виготовлювалися саморобна вогнепальна зброя та набої до неї. Використання даних балістичного обліку в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, здійснюється в процесі: побудови криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень для вивчення предмету злочинного посягання (наприклад, контрабанда); дослідження типових способів вчинення кримінального правопорушення з використанням такого знаряддя чи засобу, як вогнепальна зброя (вбивство з використанням вогнепальної зброї, хуліганство); розгляду типової «слідової картини» (вогнепальна зброя, а також її частини, деталі, патрони до неї, сліди застосування); характеристики особи підозрюваного (згідно з фізичними, професійними даними, досвіду) та його зв'язку з особою потерпілого; визначення типового переліку обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї; формування типового алгоритму слідчих (розшукових) дій та інших заходів з урахуванням слідчих ситуацій; обирання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій; врахування особливості використання спеціальних знань у таких кримінальних провадженнях; характеристики особливості взаємодії слідчого з експертними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, оперативними підрозділами Національної поліції, іншими правоохоронними й державними органами; реалізації профілактичної діяльності в кримінальних провадженнях такої категорії.

Ключові слова: *кримінальна реєстрація, криміналістичний облік, вогнепальна зброя, розслідування злочинів, криміналістична методика, Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України.*

All necessary means and methods of gathering information shall be used in the investigation of criminal offenses related to the use of firearms. Execution of this task is provided by the maximum use of achievements of a forensic technique. It is important to use the possibilities of forensic and in particular – ballistic accounting of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. It is emphasized that if a homemade firearm was used to fire, it is necessary to establish: from whom and what parts of the firearm and ammunition were purchased and at what price; as the suspect got acquainted with the

© ГРИЩЕНКО О.В. – заступник завідувача лабораторії дослідження, сертифікації зброї та обліку – завідувач відділу сертифікації зброї (Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України)

manufacturing technique, who advised him on these issues; with the help of which technical means were made homemade firearms and ammunition for it. The use of ballistic data in the methodology of investigation of certain types of criminal offenses related to the use of firearms is carried out: in the process of constructing a forensic description of the relevant criminal offenses, to study: the subject of criminal encroachment (for example, smuggling); typical methods of committing a criminal offense with the use of such a weapon as a firearm (murder with a firearm, hooliganism); typical "trace picture" (firearms, as well as its parts, parts, ammunition for it, traces of application); characteristics of the suspect (according to physical, professional data, experience and his connection with the victim; determining the standard list of circumstances to be established during the investigation of criminal offenses related to the use of firearms; taking into account typical investigative situations; choosing the tactics of individual investigative (search) actions, tactical operations; taking into account the peculiarities of the use of special knowledge in these criminal proceedings; characterizing the peculiarities of the investigator's interaction with expert subdivisions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, operative subdivisions of the National Police, other law enforcement and state bodies; implementing preventive activities in criminal proceedings of this category.

Key words*: criminal registration, forensic accounting, firearms, crime investigation, forensic methodology, Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.*

Вступ. Криміналістичні балістичні обліки функціонують у структурі правоохоронних органів різних держав із кінця 20-х років XX століття. Вагомі результати, отримані під час функціонування цих обліків, довели їхню високу ефективність у забезпеченні розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

Під час розслідування кримінальних правопорушень використовуються всі необхідні засоби й методи збирання інформації, які можуть компенсувати або нейтралізувати негативні умови й труднощі пізнання. Виконання цього завдання забезпечується максимальним використанням наукових досягнень криміналістичної методики, що являє собою якісно новий рівень практичної реалізації положень (рекомендацій) криміналістичної техніки й криміналістичної тактики на основі осмислення та пристосування цих положень до конкретних особливостей виявлення, збирання, дослідження, оцінки й використання доказової інформації з урахуванням специфіки розслідування та попередження окремих видів злочинів [1, с. 568].

У методиці розслідування злочинів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, проводяться всі необхідні процесуальні дії та застосовуються непроцесуальні заходи. Важливе значення за таких умов має використання можливостей кримінальної реєстрації та системи криміналістичних обліків, зокрема балістичного обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять фундаментальні праці, в яких викладено концептуальні засади методики розслідування злочинів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, зокрема наукові праці В.Я. Горбачевського, В.А. Журавля, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, О.С. Саінчина, В.В. Тіщенка, К.О. Чаплинського, Б.В. Щура.

Науковим підґрунтям дослідження щодо теоретичних, правових, організаційних засад функціонування балістичного обліку є праці Г.Л. Грановського, В.В. Бірюкова, Р.С. Бєлкіна, А.В. Іщенка, Р.В. Мельника, В.С. Митричева, Я.В. Новака, В.Ф. Червакова, В.Ю. Шепітька.

Однак особливості використання балістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, не були предметом окремого дослідження в науковій літературі.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити використання балістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Результати дослідження. Передумовами створення та функціонування балістичних обліків стали: по-перше, потреби правоохоронної практики як наслідок стрімкого розвитку вогнепальної зброї та значного збільшення фактів її використання під час вчинення злочинів; по-друге, розробка наприкінці XIX – на початку XX ст. науково-практичних основ і технічних засобів ідентифікації вогнепальної зброї за стріляними кулями й гільзами; по-третє, впровадження в право-

охоронну практику більшості розвинених країн кримінальної реєстрації, розробка теоретичних засад її ведення та постійне впровадження її нових видів шляхом розширення кола об'єктів, що реєструються.

Як визначено в Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 [2], криміналістичні обліки створюються з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів та інших правопорушень під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також із метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень. Система криміналістичного обліку містить балістичний облік [2].

Вивчення статистичних даних свідчить про збільшення кількості кримінальних правопорушень, що вчинюються з використанням вогнепальної зброї. Так, 2018 року за даними Офісу Генерального прокурора вилучено такі предмети злочинної діяльності: 84 одиниці гладкоствольної вогнепальної зброї, 1 100 нарізної вогнепальної зброї, 978 інших видів вогнепальної зброї, 271 141 патрон та інше. [3]. У 2019 році вилучено 60 одиниць гладкоствольної вогнепальної зброї, 854 нарізної вогнепальної зброї, 920 інших видів вогнепальної зброї, 204 899 патронів та інше [4].

Використання даних балістичного обліку Експертної служби МВС України в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, здійснюється в процесі побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, для:

– характеристики предмету злочинного посягання (наприклад, у разі вчинення контрабанди (ст. 201 Кримінального кодексу (далі – КК) України); викраденні, привласненні, вимаганні вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України) й іншого);

– вивчення типових способів вчинення кримінального правопорушення з використанням такого знаряддя чи засобу, як вогнепальна зброя (вчинення вбивства з використанням вогнепальної зброї (ч. 5, ч. 7 ст. 115 КК України), терористичного акту (ст. 258 КК України), хуліганства (ч. 4 ст. 296 КК України) й іншого);

– формування типової «слідової картини» вчиненого кримінального правопорушення (вогнепальна зброя, а також її частини, деталі, патрони до неї, їх елементи (кулі, шріт, картеч; гільзи; капсулі, порохові заряди), а також сліди застосування патронів (вогнепальні ушкодження, відкладення продуктів пострілу, сліди на снарядах і стріляних гільзах);

– характеристики особи підозрюваного (згідно з фізичними, професійними даними, наявним досвідом, що свідчить про застосування відповідної вогнепальної зброї (наприклад, під час вчинення військових кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 404 КК України «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків», ч. 4 ст. 405 КК України «Погроза або насильство щодо начальника» й інші)) та його зв'язку з особою потерпілого.

Приймаючи за основу структуру криміналістичної методики, розроблену вченими [1, с. 756], використання даних балістичного обліку Експертної служби МВС України відбувається під час формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, таким чином:

1. Як розглядалося вище, під час побудови криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

2. Визначаючи типовий перелік обставин, що підлягає встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

Так, щодо кримінальних правопорушень, вчинених із використанням вогнепальної зброї, основними обставинами, які підлягають встановленню, є: 1) час (здійснення пострілів; придбання (виготовлення, перероблення) вогнепальної зброї або її елементів); 2) місце (здійснення стрільби (включаючи територію, де були виявлені сліди застосування зброї); знаходження особи (осіб), які здійснювали стрільбу; наявність сторонніх перешкод (автомобілів, парканів тощо); виявлення трупів, пошкоджень (руйнувань) конструкцій, комунікацій; з яких проводилися постріли; виготовлення (в тому числі викрадення) готового екземпляру вогнепальної зброї та пристроїв до неї, в тому числі глушника. Встановленню підлягає місце, де були затримані особи, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, а також місцеперебування набоїв, куль, гільз, глушників, частин ударно-спускового механізму; 3) спосіб вчинення кримінального правопорушення

(характеристика й видові особливості зброї, її бойові характеристики, в кого вони зберігалися з моменту придбання або виготовлення до моменту використання) та інше [5, с. 14–15].

Якщо для проведення пострілів було застосовано саморобну вогнепальну зброю, необхідно встановити: в кого та які саме частини вогнепальної зброї та набої до неї були придбані й за яку ціну; як підозрюваний ознайомився з технікою виготовлення (перероблення вогнепальної зброї (у зв'язку з його професією, вивченням спеціальної літератури, в результаті консультацій зі спеціалістами)), хто консультував його по вказаних питаннях; за допомогою яких технічних засобів виготовлювалися саморобна вогнепальна зброя та набої до неї.

Якщо для проведення пострілів були використані готові боєприпаси, то встановлюється: тип, зовнішній вигляд, наявність маркувальних позначок; у кого, в якій кількості були придбані (в тому числі викрадені), за яку ціну; в кого зберігалися з моменту придбання до моменту використання.

Стосовно способу вчинення кримінального правопорушення з використанням вогнепальної зброї також встановлюється: хто, за допомогою яких технічних засобів вивчав розпорядок життя потерпілого, спосіб його життя, маршрути пересування; чи підготовлювалися шляхи відходу після вчинення кримінального правопорушення та яким чином; чи використовувався для реалізації злочинних намірів транспорт, його характеристики; кількість здійснених пострілів, їх дистанція, осічки, рикошет, перекіс набою під час досилання його до патронника, сліди пострілу на одязі й тілі жертви, на навколишніх предметах, на тому, хто стріляв [5, с. 16].

Вказані й інші обставини залежно від виду кримінального правопорушення, вчиненого з використанням вогнепальної зброї, підлягають обов'язковому вставленню в кримінальному провадженні.

3. Формуючи типовий алгоритм слідчих (розшукових) дій та інших заходів з урахуванням слідчих ситуацій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

Наприклад, під час виявлення на місці події стріляних гільз потрібно встановити місце знаходження стрільця. Для його встановлення через точку на місцевості, де була вилучена гільза, умовно проводиться пряма лінія, спрямована в сторону руху кулі. Потім, використовуючи довідкові дані, потрібно виміряти (як правило, вліво) відстань, рівну середній дистанції викидання гільзи. Таким чином визначається найімовірніше місце знаходження стрільця. Потрібно враховувати, що гільза може змінити направлення під час рикошету. Допоміжні ознаки, за якими можна визначити місце знаходження того, хто стріляв, – це сліди взуття, недопалки, прим'ята трава, наявність на землі слини. Крім того, потрібно враховувати показання свідків, потерпілих, дослідити вогнепальні пошкодження на перешкодах, трупі, визначити дистанцію, провести візування. Знайдені гільзи нумеруються з прив'язкою до предметів обстановки, визначається їх точне місцеперебування щодо двох постійних орієнтирів. Потім гільзи оглядаються та фіксуються в протоколі огляду місця події.

Під час огляду місця події із застосуванням вогнепальної зброї насамперед ведеться робота з її виявлення. Як правило, зброю на місці події знаходять не часто (самогубство, нещасні випадки). Але в окремих випадках, коли вчиняється злочин, зброю можуть згубити або, наприклад, підкласти для інсценування. Також із метою приховування слідів зброя може бути захована недалеко від вчинення злочину, утоплена в річці. Здійснюючи пошук зброї, слід мати на увазі, що, крім стандартної, існує й атипова зброя, загальний вигляд якої може відрізняться від зразків зброї заводського виготовлення (наприклад, під час огляду місця події та трупа була знайдена, на перший погляд, звичайна трубка, як потім виявилось, вона була частиною саморобного пристрою, що стріляє). Зброя може також бути розібрана й розкидана по частинах. Огляд слідів на кулях і гільзах від вогнепальної зброї на місці події найефективніше може провести спеціаліст у галузі судової балістики. По слідах на стріляних гільзах і кулях можна встановити систему (модель, зразок) зброї, з якої вони були стріляні, саморобного чи заводського вона виготовлення [6, с. 287–295].

Таким чином, із метою розкриття та розслідування злочинів, запобігання втрати, псування слідів, у тому числі на об'єктах, вилучених під час огляду місця події, проведенні інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходах, зазначені сліди (об'єкти-слідоносії), зброя, кулі й гільзи слід терміново направляти до підрозділів Експертної служби МВС України для проведення їхньої перевірки за криміналістичними й безпосередньо балістичними обліками.

4. Використання даних балістичного обліку відбувається під час обрання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій.

За умови вчинення кримінального правопорушення з використанням вогнепальної зброї важливе значення має проведення огляду місця події та огляду зброї чи інших предметів, пов'язаних з її використанням (патрони, відстріляні кулі, гільзи й інше). Саме кваліфікований огляд вказаних вище предметів дозволить з'ясувати ознаки, які дадуть можливість перевірити об'єкт за криміналістичними обліками.

Водночас огляд місця події та огляд зброї повинен відбуватися з дотриманням криміналістичних рекомендацій, враховуючи забезпечення заходів безпеки. Під час статичної стадії треба зафіксувати місце виявлення зброї (на якому боці лежить зброя, в який бік спрямований ствол, виміряти відстань від зброї до не менше ніж двох постійних орієнтирів; здійснити оглядову й вузлову фотозйомку так, щоб окрім самої зброї в кадр потрапили найближчі предмети навколишньої обстановки). Під час динамічної стадії здійснюється безпосередній огляд виявленої зброї, а також детальна фотозйомка кожного її екземпляра. На детальних фотознімках має бути видно положення окремих частин і деталей зброї – затвора, курка, запобіжника тощо. Під час огляду зброї слід мати на увазі, що вона може бути заряджена й перебувати на бойовому взводі. Тому насамперед потрібно суворо дотримуватися заходів безпеки, щоб не спричинити випадковий постріл, і виконувати цю роботу має спеціаліст-баліст. Брати зброю під час огляду слід двома руками, упевненими рухами, не допускаючи її падіння та спрацювання ударно-спускового механізму, що може призвести до випадкового пострілу. Важливо не пошкодити сліди, що можуть бути на поверхні зброї (сліди рук, текстильні волокна, волосся, сліди крові, речовина мозку, сліди запаху тощо) й не залишити свої. Тому спеціаліст-баліст повинен працювати в гумових рукавичках і брати зброю за ті частини, на яких зазвичай не залишаються придатні для ідентифікації сліди рук [7, с. 193]. Після вилучення зброю слід перевірити зброю за криміналістичним (у тому числі балістичним) обліком якомога швидше.

Зброя оглядається також для фіксації маркувальних позначень, установлення наявності будь-яких ушкоджень, відсутності частин тощо. Водночас слід звернути увагу на ідентичність заводського порядкового номера на різних деталях конкретного екземпляра зброї. Усі обставини ретельно фіксуються в протоколі слідчої (розшукової) дії.

5. Дані балістичного обліку Експертної служби МВС України є формою використання спеціальних знань у досліджуваних кримінальних провадженнях.

Спеціальні знання за умови використання даних балістичного обліку під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, застосовуються в процесуальних і непроцесуальних формах. Власне, спеціальні знання, про що зазначили В.К. Лисиченко й В.В. Циркаль, – це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні й практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст із метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для розв'язання яких потрібне їхнє використання [8, с. 22].

Відповідно до вимог міжвідомчих нормативно-правових актів правоохоронних органів України, й зокрема Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 [2], всі кулі й гільзи, вилучені за фактами вчинення злочинів із застосуванням вогнепальної зброї, направляються для перевірки й постановки на контроль до центральної кулегільзотеки Державного науково-дослідного експертного-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) МВС України.

Перед направленням у ДНДЕКЦ МВС України вилучені кулі й гільзи досліджуються в спеціалізованих балістичних лабораторіях на предмет встановлення системи, типу, виду й моделі зброї, з якої вони могли бути відстріляні, а також перевіряються за масивами регіональних кулегільзотек. Разом із тим перед проведенням балістичних досліджень гільзи досліджуються на предмет наявності на них слідів не балістичної природи. Так, на стріляних гільзах можуть залишитися сліди папілярних візерунків пальців рук; сліди мастила, котрим була змащена зброя; волокна тканини з одягу злочинця тощо.

Важливою формою застосування спеціальних знань у справах зазначеної категорії є проведення судово-балістичної експертизи. Під час розкриття та розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, коли всі інші оперативні заходи й слідчі дії не дали належного результату, саме завдяки ідентифікаційній судово-балістичній експертизі вдається викрити винних у вчиненні злочинів, а тому значення такої експертизи, без сумніву, величезне. На сучасному рівні розвитку криміналістичної техніки й судової балістики з наявними в її «арсеналі» методами, засобами й методиками існує досить широке коло можливостей, які можна використо-

вувати за допомогою експертного дослідження. Майбутнє ідентифікаційної судово-балістичної експертизи полягає в її подальшій автоматизації [9, с. 302].

6. Використання даних балістичного обліку Експертної служби МВС України відбувається під час взаємодії слідчого з експертними підрозділами МВС України, оперативними підрозділами Національної поліції, іншими правоохоронними й державними органами в разі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

7. Реалізуючи профілактичну діяльність у кримінальних провадженнях такої категорії.

Висновки. Виділені типові структурні елементи криміналістичної методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, не вичерпні, але в цілому відповідають сучасному стану розвитку науки криміналістики, потребам слідчої, судової та експертної практики, створюють орієнтир для формування нових окремих криміналістичних методик та удосконалення наявних, враховуючи широкі можливості використання балістичного обліку Експертної служби МВС України.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. 752 с.

2. Про затвердження інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України : Наказ МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text.

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2018 року. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820.

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2019 року. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo.

5. Бондар В.С. Методика досудового розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї : методичні рекомендації для практичних працівників. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 176 с.

6. Мельник Р.В. Особливості тактики огляду місця події з використанням переробленої вогнепальної зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 3. С. 285–295.

7. Коваленко В.В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 1 (77). С. 189–197.

8. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев : Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко, 1987. 100 с.

9. Арешонков В.В. Сучасний стан, можливості та тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики :* збірник наукових праць. Вип. 9 / ред. кол. : М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. Харків : Право, 2009. С. 296–302.